

שאלות ותשובות לסיכום מסכת ערכין

ונגנבו או אבדו, חייב באחריותם עד שיבואו ליד גזבר (עפ"י חולין קלט; רמב"ם ערכין ג, ג).
ואם אמר 'על מנת שלא אתחייב באחריות' – פטור (עפ"י שיטמ"ק חולין ב: וע' בשבט הלוי (ח"ה
קונטרס המצוות ס) שהעיר על כך מהסוגיא שם קלט שמשמע שגורת הכתוב היא בכל אופן שחייב באחריות עד
שיבוא ליד גזבר)].

דפים כ – כא

לב. המשכיר בית לחברו ו...

א. נתנגע הבית.

ב. הקדישו המשכיר.

ג. הקדישו השוכר.

– מה דין הבית ומה דין השכירות?

א. המשכיר בית לחברו ונתנגע, אעפ"י שהחליטו כהן אומר לו המשכיר לשוכר: הרי שלך לפניך.
התוס' הוכיחו שבית המנוגע אסור בהנאה (וכ"פ הרמב"ם, עפ"י תו"כ). ואעפ"כ אינו חייב להעמיד
לו בית אחר שמדובר שלא נתחייב להשכירו אלא 'בית זה'. ואולם את דמי השכירות הפסיד.
והשפת-אמת תמה על דבריהם, שלכאורה נראה כיון שאין הזק ניכר בבית, אפילו דין הוא
שאומר לו הרי שלך לפניך ומגיעים לו דמי השכירות, ואפילו ב'בית' סתם (וע"ע מחנ"א שכירות
נ).

נתצו – חייב להעמיד לו בית אחר.

הר"ן (בכתובות פ"ה) פרש שמדובר בבית סתם, אבל ב'בית זה' – אינו חייב להעמיד לו אחר.
ואין נראה כן מדברי הרמב"ם (עפ"י שפת אמת. וכ"מ בתוס' דלא כהר"ן. וע' גם בגליונות קה"י).

ב. מבואר בגמרא שאם הקדישו המשכיר – השוכר אסור לדור בו ואם דר – מעל.

א. לפרש"י, יוצא הבית לחולין על ידי מעילתו. ולפירוש התוס' אין הבית יוצא לחולין. ואולם
לדעת הכל השכר חולין ואינו של הקדש, בגלל מעילתו.

ב. שיטת התוס' עפ"י הירושלמי והתוספתא (וכ"ה באו"ז ב"מ פ"א יט), שאם הקדים לו שכרו – אין
המשכיר יכול להקדישו. ואם לא הקדים שכרו – חל ההקדש.

ויש אומרים שאין חילוק בדבר, ולא אמרו שההקדש חל אלא מה שהבית שוה יותר מדמי
השכירות, אבל בשיעור דמי השכירות – אין יכול להקדיש, וכיון שיש להקדש שותפות בו
לכן הדר בו מעלה שכר להקדש (ועתוס' כאן וכתובות נט: רא"ש נדרים פ"ה ב).

והש"ך (ביו"ד רכא סקמ"ה) הביא דעת הרבה פוסקים שלא חל ההקדש של המשכיר כלל, אלא
אם השכיר בית סתם, אבל ב'בית זה' – כיון שמשועבד הבית לשוכר, אין הקדש דמים מפקיע
מידי שעבוד ולא חל ההקדש והשוכר רשאי לדור בו, אלא שאם לא הקדים לו שכרו, מעלה
שכר להקדש ולא למשכיר, כי הקדשו של המשכיר חל מ"מ על תשלום השכירות.

הקדיש המשכיר את שכרו לכשיבוא; לחכמים, אין אדם מקדיש דבר שלא בא לעולם (וכן הלכה). ולר'
מאיר – השכר יתקדש.

ג. הקדישו השוכר; אמרו בגמרא שאין בדבריו כלום לפי שאין הבית ברשותו להקדישו.

ובארו בתוס' שזה אמור רק לענין שהתשלום לא יפקע מן המשכיר ויעבור להקדש, אבל יכול השוכר להקדיש הבית כל זמן שהוא ברשותו. וכמו כן יכול לאסרו על המשכיר למשך זמן זה. ויש מי שכתב שאם מקדיש את הבית סתם – לא אמר כלום, ורק אם אמר בפירוש שאינו מקדיש אלא את ההנאה שיש לו בבית עד תום השכירות (עפ"י יש"ש ב"ק פ"ה לד. ובשו"ת חת"ס יו"ד רכה) תמה על דבריו ונקט כהתוס'.

דף כא

לג. א. האם ממשכנים חייבי ערכין, חטאות ואשמות, עולות ושלמים?
 ב. האם צריכים את דעתו ורצונו של אדם בהקרבן קרבן עבדו – כאשר מקריבים משלו, וכאשר חברו מביא קרבן עבדו?

א. חייבי ערכין ממשכנים אותם בעל כרחם. וכן חייבי עולות ושלמים – כי חוששים שמא יתעכבו מלהביאם. אבל חייבי חטאות ואשמות אין ממשכנים אותם, מפני שהם חובה לכפרה לפיכך אין חשש שהייה (טעם זה מבואר בראשונים, וכן משמע בב"ק מ. וע' להלן).

א. התוס' (בר"ה ו) מפרשים שמדובר כשורואים שהוא מתעצל ונמנע מהבאת הקרבן. ואולם מהרמב"ם משמע שממשכנים מיד, שחוששים שמא לא יביא (עפ"י זבח תודה).

ב. במשכון שממשכנים על ערכין, אין קיים דין השבת עבוס (ע' ב"מ ק"ג-ק"ד; רמב"ם ערכין ג, ד). חטאת נזיר שאינה מכפרת על חטא ולא מעכבת את הגילוח ואת שתית היין והתר טומאה – ממשכנים. ומאידך, עולת מצורע – אין ממשכנים עליה, מפני שמעכבתו כחטאת וכאשם (כדברי רבי ישמעאל בנו של ריב"ב), ודאי לא ישהנה [אבל עולת יולדת אינה מעכבת אכילתה בקדשים, הלכך ממשכנים עליה].
 א. להלכה אין עולת המצורע מעכבת, וגם לא האשם (זבח תודה עפ"י הרמב"ם. וע' גם בלחם משנה סוף

הל' מחוסרי כפרה; תוס' נזיר נה:). ולפי"ז ממשכנים על עולתו (עפ"י כס"מ מעה"ק יד, יז) ואף על אשמו (לחם משנה נזירות י, ה מובא במש"מ מעה"ק שם). ויש אומרים שאשם מצורע מעכבו (עריש"י פסחים נט. לחם משנה נזירות י, ה בדעת הרמב"ם. וע' חזו"א נגעים יג, ב). ולפי"ז אין ממשכנים עליו (וכן משמע קצת מהרמב"ם מעה"ק שם שלא כתב 'חוק' מחטאת נזיר ואשם מצורע. ולדעת החולקים צ"ל שלא נקט אלא המפורש בגמרא).

ב. אמרו לו עדים אכלת חלב והוא אומר לא אכלתי, כיון שהוא מכחיש ודאי לא יביא מעצמו, הלכך ממשכנים אותו (רא"ש. תוס' כריתות יב ויבמות פז:). וע' ברעק"א ובחשק שלמה ובמנחת חינוך קכו, יב אופנים נוספים שממשכנים על חטאות (חמש לידות; מנחת חוטא שמת.

ואולם מדברי הרמב"ן והרשב"א (ביבמות פז: וב"מ ג: וריש מכות) משמע לכאורה שגם במקום שהאדם סבור שהוא פטור מקרבן או שאינו רוצה להביא, אין ב"ד ממשכנים אותו. וצ"ע מלשון הגמרא בב"ק מ' מחמר חמיר עילויה ולא בעי משכניה...'. וכן קשה מדברי הרמב"ן עצמו במלחמות (ב"ק לו:).

וכיו"ב הקשו על מה שכתב בקצוה"ח (ט, א) שמשום שכפרה הן לא תועיל כפיה אפילו יאמר 'רוצה אני' [כדין 'תליוה וקני' שלא קנה כדברי בעל העיטור] ולכך אין כופים. ולסברא זו אפילו בשאינו רוצה להביא או סובר שפטור אין ממשכנים. וצ"ע).

ג. כשממשכנים אותו צריך שיאמר 'רוצה אני', וכדלהלן. ואם לא אמר – בזבח תודה' הבין מדברי רבנו גרשום שבדיעבד יצא ידי חובתו אלא שאין זו כפרה גמורה. וע"ע במנחת ברוך טו. ולכאורה היה לפרש כוונת ר"ג שמה שכתב 'האי מתכפר לא כפרה ממש...'. רצה לומר שאין שייך לשון 'מתכפר' בשלמים, וכן בעולה אינה כפרה ממש אלא ריצוי, ולעולם אין כאן ריצוי כלל והקרבן נפסל.

ד. לדברי הריטב"א (ב"ב מה.), לא אמרו שאין ממשכנים חייבי חטאות ואשמות אלא בשאינו אמיד, אבל אדם אמיד ממשכנים אותו, וכפי שדרשו ועשית – אוהרה לב"ד שיעשוך.
ה. חייבי ערכין, נראה שדינם כקדשי בדק הבית שגובים מקרקע בינונית כדין בעל חוב (עפ"י מנחת חינוך שני, ט).

ב. אין אדם מתכפר בקרבן אלא מרצונו (לריצנו), ואעפ"כ כופים אדם להביא קרבנו (יקריב אתו), כיצד? – כופים אותו עד שיאמר רוצה אני. וגם עולה צריכה הסכמה ורצון.

אדם שהפריש קרבן עבור חברו; בחטאת ואשם – צריך להודיע את המתכפר בין בשעת הפרשה (שמא אינו חפץ להתכפר בשל חברו), בין בשעת כפרה (כדי לסמוך על הקרבן ולהתוודות. עתוס').

בעולה ושלמים; לשמואל, צריך להודיעו בשעת הפרשה ושוב אין צריך בשעת כפרה. ולעולא – להפך, אין צריך להודיעו בהפרשה אלא בשעת כפרה (משום שרוצה לקיים מצות סמיכה. תוס'. ע"ע בבאור מחלוקתם במהרי"ט בכורות פ"א ז; חזו"א אה"ע קלו ל"ד לה).

א. הלכה כשמואל שצריך דעת בשעת הפרשה ולא בשעת כפרה (רמב"ם מעה"ק ד, י).

לא ידעו בהפרשה אלא בשעת כפרה; נראה מדברי הרא"ש בשטמ"ק שיצא בכך ידי חובתו אלא שהנהנה מן הבהמה בין הפרשה לכפרה לא מעל, כי כל עוד לא ידע ונתרצה – לא נתקדש, אף לא למפרע (זבח תודה. וכ"כ בחזו"א אה"ע קלו ל"ד לה:).

נתרצה בשעת הפרשה וחזר בו קודם כפרה ועתה עומד וצווה; כתב הרמב"ם (מעה"ק יד, י) שמקריבים. ואילו מדברי רבנו גרשום ומהתוס' אין נראה כן (זבח תודה). ובחזו"א (אה"ע קלו ל"ד לה:). כתב להגיה בדברי הרמב"ם, שודאי א"א להקריב בעל כרחו. וכן מובא מהאור זרוע (ע' או"ש מקוואות א, יא). וע"ע שיעורי ר' שמואל קדושין נ בשם הגר"ז.

ולדעת עולא שאין צריך דעת בשעת הפרשה, יש לעיין כאשר הפריש עבור חברו וכשנודע לחברו התנגד, האם פקעה ההקדשה כי הוברר שלא היה כאן רצון מעיקרא, או שמא חל ההקדש ואינו פוקע בכדי (חז"ב).

ב. אמרו בנדרים (לה) שקרבנות מחוסרי כפרה אין צריכים דעת המתכפר, שהרי אדם מביא קרבן על בניו ועל בנותיו הקטנים, שנאמר זאת תורת הזב – בין גדול בין קטן. וגזרת הכתוב היא (זבח תודה). ואולם גם קרבנות אלו אי אפשר להקריב כשהוא מוחה (חזו"א אה"ע שם). ובחזו"ב צידד שאפילו באופן זה אפשר להקריב.

ג. כתב החזו"א (אה"ע שם) שעל קרבנות חובה, אפילו עולות ושלמים, לא דיבר שמואל אלא מודה שדינם כחטאת ואשם שצריך דעת המתכפר בין בהפרשה בין בכפרה.

[נקט שם בכל דבריו שקרבן פסח גם הוא צריך דעת בכפרה. וצ"ע לפמ"ש"כ התוס' שהטעם הוא משום הסמיכה, וא"כ בפסח שאין סמיכה א"צ דעת בשעת כפרה. גם בירושלמי (פסחים ח, א) מבואר לכאורה שא"צ דעתו בשעת שחיטת הפסח. וכן מבואר באו"ז פסחים רכד].

ד. יש מי שכתב שבהקרבנות בכור וכד' שאין בו ריצונו דורון או כפרה, אין צריך דעת בעלים כלל, ומקריבים אותו אף בעל כרחו של הכהן (עולת שלמה תמורה ח. עפ"י הגמרא שם 'ליתי גובר ולשקליה').

ה. יש להסתפק האם סברת 'אין אדם רוצה להתכפר בשל חברו' אמורה רק כאשר נתחייב עולה או שלמים בנדר, או אף באופן שאינו מחויב כלל בעולה ושלמים, המפריש קרבן עבורו צריך לידעו (הרושים ובאורים).

ומסתבר שאם הפריש משלו, אי אפשר לאחר להקריבו עבורו בלא הסכמתו, אף בעולה ושלמים, ואף בדיעבד – שבאופן זה ודאי מקפיד (ח"ב. וע' גם בחדושי הגר"ר בנגיס ח"ב מו, ב סד"ה והנה מבואר).

ו. נראה שבאופן שהרגילות היא לשחוט עבור אחר ונוח לו בכך, כגון בעל השוחט קרבן פסח עבור אשתו – נחשב כאילו אמר לו להקריב עבורו [וכמו שכתבו ראשונים (ער"ן נדרים לו) בקרבן שאבד, שנחשב כנתרצה]. לא אמרו אלא כשאין הדבר שכיח שיקריב שלא מדעתו ואירע כן (עפ"י חזו"א אה"ע קלו לוף לה סק"א).

ז. יש מי שמצדד לומר שאם מזכה לחברו את הבהמה או מעות – אין צריך את דעתו, שאין זה נחשב שמתכפר בדבר שאינו שלו. וכאן מדובר כשמקריב את בהמתו קרבן עבור חברו (ע' אור גדול על המשניות).

ח. מי שאמר תיקרב חטאתי ולא תכפר עלי – אינו מתכפר (עפ"י כריתות ז. ובתחילה רבא חלק על כך, חזור בו).

פרק ששי; דפים כא – כב

לד. בית דין היורד לנכסי יתומים למוכרם, כדי להגבות מעות לבעלי חובות – כיצד נעשית מכירת הנכסים? וכיצד הדין בגזבר המוכר קרקע של הקדש (ובשאר גביית חוב איש מרעהו)?

כשב"ד נזקקים לנכסי יתומים, שמים את קרקע היתומים ומכריזים עליה שלשים יום (בדוקא, ולא יותר. עפ"י ירושלמי כתובות יא,ו): כל הרוצה ליקח יבוא ויקח. שום ההקדש – שלשים יום. כן סתמה משנתנו, כדברי רבי מאיר. ואמר רב חסדא בשם אבימי: בא להכריז רצופים – שלשים יום, כאמור. בא להכריז בשני ובחמישי (שהם ימי התקבצות לדין ולקריאת התורה. עפ"י רש"י וגאונים) – שלשים יום. רבי יהודה אומר: שום היתומים שלשים יום ושום ההקדש תשעים יום. וחכמים אומרים: אחד זה ואחד זה שלשים יום. א. פסק הרמב"ם כסתם משנתנו (מלוה יב,ח).

ב. דנו המפרשים כיצד הדין בהקדש לענין הכרות שני וחמשי, וי"א שאין מכריזים אלא שלשים רצופים (ע' ירושלמי כתובות יא,ו; כס"מ ולח"מ ערכין ג,יט; שפ"א).

ומכריזים בבוקר ובערב, בשעת הוצאת פועלים והכנסתם, כי בעל הבית הרוצה ליקח שולח את פועליו בגמר עבודתם, לילך ולסייר בקרקע לבדקה. ובבקר בשעת הכנסת הפועלים, ייזכר בדבר וישאלם (כפירוש התוס'. וי"מ להפך – עפרש"י; דרישה וסמ"ע קט).

ומכריז: שדה פלונית בסימניה ובמצריה כך היא יפה (– כך וכך עושה תבואה. רש"י ועוד. וי"מ בענין אחר. ע' מ"מ מלוה יב,ח) וכך היא שומתה. ומציין לאיזה צורך נמכרת הקרקע, אם לפריעת בעל חוב או לכתובת אשה; שיש לוקח שנוח לו להגבות לבע"ח מפני שהוא נאות לקבל זווים פגומים, ויש שנוח לו להגבות לאשה מפני שלוקחת מעט מעט.

א. אם הבע"ח רוצה לעכב הקרקע לעצמו באותו סכום שב"ד שמוה – כתבו התוס' שאין צריך להכריז אלא מעמידים הקרקע בידו (וכן מובא בירושלמי כתובות יא,ו). ויש חולקים וסוברים שבכל אופן מכריזים, שמא אדם אחר יעלה את המחיר (בעל התרומות. וכן פסק הטור חו"מ קג, ע"ש בב"י, באה"ג ובהגר"א. וכן תמהו כמה אחרונים על סברת התוס' – ע' שפ"א; חו"ב).